

Legrégibb tolvajnyelvi szójegyzékünk

BÁRCZI GÉZA cikkéhez (MNy. LII, 228 — 30) kapcsolódva néhány adattal kívánok első magyar tolvajnyelvi szójegyzékünk keletkezésének és elterjedésének történetéhez hozzájárulni.

1. A Hajdú kerületi fellebbviteli törvényszék (*Sedria causerum criminalium revisoria*) Bősörményben 1782. április 17-én tárgyalta a hajdú városokban elfogott vásári tolvajok ügyét. Az ülésen foglalkozott azzal a tolvajnyelvi szójegyzékkel is, amelyet JABLONCZAY PÉTER JÁNOS Hajdú kerületi főjegyző állított össze a tolvajok vallomása alapján (*Confignatio Terminorum, & Vocum, quibus Fures Nundinales, vulgò 'Sivány, feu Vásári Tolvaj, in mutuo colloquio, occasione patrandorum furtorum uti confueverunt.*)

2. A Hajdú kerület a szójegyzéket a m. kir. helytartótanácsához terjesztette fel, mely Pozsonyban 1782. május 13-án tartott ülésén 3247. sz. alatt foglalkozott vele. (Érdeemes volna az Országos Levéltárban utánanézni, nincs-e meg a jelzett szám alatt az eredeti Hajdú kerületi szójegyzék.) A helytartótanács a törvényhatóságokhoz időnként körleveleket küldött, melyekben további intézkedés végett rendeleteket, hirdetményeket, személyleírásokat közölt. A tolvajnyelvi szójegyzékkel kapcsolatban is körlevelet adott ki.

A helytartótanács körlevele:

3247. De certo Furum Nundinalium, Terminò quò iidem uti confueverunt, *Zsivany*, seu Hungarico Idiomate *Vásári Tolvaj* nuncupatorum, à compluribus retroactis Annis, per totum Regnum cum enormi Publici non minùs ac privatorum Damno graffantium genere nonnullis in Privilegiatis Oppidis Hajdonicalibus interceptis exiltentibus, atque è benevolo eorum examine prodeunte eò, quod perniciofa haec Furum societas rapinis ex professo vivere affueta, obvios quoslibet occasione Nundinarum, ubicunque celebrari solitarum enormiter damnificet, quodve Furibus his multi ex ablicentiatis Militibus adhaerint, sub pallio statùs militaris longè adhuc liberiùs, ac reliqui graffantes, è seria porrò Investigatione eo quoque prodeunte: praeattactos Fures ad decipiendos homines, & Furta tantò liberiùs patranda, finemque in eum, quò per totum Regnum ubicunque divagari eosdem contingat, suae Farinae perverfos Homines dignoscere possint, peculiaribus Terminis uti confueviffe.

Penes hujusmodi proinde Vocum seu Terminorum in hic adnexo specificè cum interpretatione Hungarica denotatorum communicationem Praetitulatis Dominationibus Veltris intimat Confilium hoc Regium Locumtenentiale: ut, cum praememorati intercepti id quoque detexerint: quicumque Terminis iisdem in Nundinis uti confueverunt, certissimum signum esse, eundem in praeattacta Furum societate exiltare, & quà talem tutissimè intercipi posse, Eaedem Praetitulatae Dominationes Veltrae hancque circumstantiam per gremium sui pro eo, quo à malitiosis ejusmodi Hominibus sibi quisque cavere, hosque faciliùs observare possit, publicam pro more recepto reddere noverint. Datum ex Confilio Regio Locumtenentiali Hungarico Posonii Die decimà tertià Mensis Maji Annò Domini Millefimò Septingentesimò Octuagesimò Secundò celebrato.

A körlevél tehát z s i v á n y o k (vásári tolvajok) társaságáról beszél, melynek tagjai czekeket a sajátos szavakat használják. Ennél fogva a társaság tagjait a hatóságok is éppen arról ismerhetik fel, hogy a vásárokon ezekkel a szavakkal élnek. Érdekes a körlevélnek az a megállapítása, hogy ezekhez a tolvajokhoz sok s z a b a d s á g o s k a t o n a is csatlakozott, akik a katonaság leple alatt másoknál szabadabban kóborolhattak. Erre egyébként ebből a korból számos adatunk van. A helytartótanács sok szökött vagy szabadságos katonából lett tolvaj és rabló személyleírását köröztette. Számolni kell tehát azzal, hogy az eddig alig ismert régi k a t o n a n y e l v is nyomot hagyott az egykorú tolvajnyelvben.

3. A helytartótanács körleveléhez ugyanolyan papírra nyomtatott félices s z ó j e g y z é k is van mellékelve. A SCHREIBER SÁNDORTól legutóbb (MNY. LII, 230) említett három 1782. évi félices nyomtatvány valószínűleg ezzel a melléklettel azonos.

A körlevélhez csatolt szójegyzék megegyezik a DUGONICS ANDRÁS-féle szöveggel (újra közölte SIMAI ÖDÖN: NYR. XXXII, 399): 74 tolvajnyelvi szót tartalmaz ugyanabban a sorrendben. A helytartótanács szójegyzéke a következőkben tér el a DUGONICS-félétől: 1 *Tíz* Úr. — 4 *Katsa*, vagy *Rütza*. — 15 *Sivány*. — 16 *Kotli*, vagy *Szekér*. — 21 *Verni*, vagy *csapni*. — 26 *Balék*. — 27 *Ólve* szoritani a' *Vásárt*. — 28 *Az új* 'Siványok kózt leg jobb. — 32 . . . *Penna* czillús. — 35 *Tagad*. — 36 *Nehadúváj*. — *Ki ne kiáldsd*. — 37 . . . a' *Z'lebbe*. — 43 *Lábra való*. — 51 *Ökör*. — 52 *Letergeng*. — 61 'Siványok kis-Birája. — 64 *Zsivány[os] nyelv*. — 66 *Vármegye Kenyere*. — 69 *Szalagy*. — 72 *Sógor fel-rantó*. — 73 *Sógor lábra való* — *Plündra*.

A szójegyzékben nincs *í*, *ó*, *ú*, viszont egy kivétellel (26 *Az Ura*) valamennyi *u* helyett *ú*-t találunk, tehát az *ú*-nak nincs mindenütt *ú* értéke. Valamennyi *sz* *sz*-nek van szedve, végül az *s*, *cs*, *zs* helyett *f*, *cf*, *tf*, *zf*-t találunk a következő szavakban: 11 *Füf-tölö*. — 16 *Kotli*. — 17 *Ezült*. — 37 . . . a' *Z'lebbe*. — 42 *C'izma*. — 47 *Z'lebbe*. — 48 *Polte-rium*. — 57 *Piárisita*.

4. A helytartótanács körlevele 1782. június 10-én érkezett le Békés vármegyéhez, mely az iratot 216. sz. alatt iktatta. A vármegye az ügyel 1782. július 10-i gyulai közgyűlésén foglalkozott, amint ez a körlevélen levő feljegyzésből kitűnik. Az 1782. évi közgyűlési jegyzőkönyvek nem maradtak fenn, a július 10-i közgyűlés jegyzőkönyvének hiányos fogalmazványában sem szerepel az ügy. Tudjuk azonban, hogy a vármegye a szójegyzéket még a július 10-i közgyűlés előtt kiadta a járási szolgabíráknak.

5. VERESS ENDRE a harmincas években, amikor a „Gyula város oklevéltára” című (Bp., 1938.) kiadványhoz anyagot gyűjtött, a Nemzeti Múzeum levéltárában (Fol. Hung. 1581. fasc. 4 fol. 46) megtalálta Csupor László békési szolgabíró 1782. június 25-én kelt körlevelét, melyben a szójegyzéket a békési járás falusi bírásaival közli.

A békési szójegyzék is ugyanazt a 74 szót tartalmazza azonos sorrendben, a helytartótanács szójegyzékétől azonban több szó írásában eltér. Az eltérések java része a szöveg mai helyesírással való átírásából ered (pl. 3 *Tisztartó* — *Második személy a fő zsványok között*. — 61 *Zsványok kisbirája*. — 69 *Szaladj*). Az egyes szók hangalakját vagy értelmezését érintik a következő eltérések: 7 *Fajék* — *Férj*. — 10 *Topánkoskodni*. — 20 *Kanaforra*. — 26 *Balik*. — 28 *Nyalán*. — 30 *Kuksi*. — 31 *Czof*. — 32 *Vágrán* — *Bitsak vagy penicillus*. — 38 *Kigyó* — *Tűzö vagy gyűszö*. — 40 *Gyertyáz* — *Vigyáz*. — 50 *Füves*. — 51 *Buga*. — 52 *Litergeng*. — 55 *Szelepriska*. — 57 *Piarista*. — 58 *Banya*. — 60 *Dehiator*. — 61 *Kraizer*. — 64 *Nyalán nyelv* — *Zsványos nyelv*. — 66 *Profitérium*. — 69 *Pledo*. — 70 *Meg-kapuválnak*. — 72 *Sógor fel ránt*.

Hogy ezek közül az eltérések közül melyek a békési szolgabíró elírásai, esetleg helyesbítései, melyek VERESS átírásai, esetleg helytelen olvasatai, csak az eredeti békési szójegyzékkel való egybevetés alapján lehetne megállapítani.

6. Végül hadd említsek meg egy 129 év előtti feljegyzést a zsványok nyelvéről. EDVI ILLÉS PÁL „Első oktatásra szolgáló kézikönyv”-ében (1838. III, 186) a „titkos társalkodásról” szólva ezt írja: „[Ilyen] a’ zsványok nyelve . . . , kikkél e’ mondás: nem világitasz, annyit tesz, hogy meghalsz; vak-pandur, annyit tesz mint zsványok’ feladója.”

IMPLÓM JÓZSEF